

בר־כוכבא

זיכרון היסטורי
ומיתוס הגבורה

בר כוכבא

זיכרון היסטורי ומיתוס הגבורה

אוצרת התערוכה: שרה טוראל

ייעוץ ארכיאולוגי: פרופ' עמוס קלונר,
פרופ' בועז זיסו, ד"ר איתן איילון,
רבקה קלדרון

עיצוב התערוכה: אורי גלזר, אדריכל,
ליה אלאונורה פנג, מעצבת פנים,
אורנה אלבוים, עיצוב גרפי

תחקיר ותיאום התערוכה: מאיה כהן-מוסק

שימור: סיגל בן צור, מרילה קון,
אסף אורון, שירה לנדאו

עריכת סרטים: יעקב גרוס

מולטימדיה: אמיר אולריך

וידיאו ארט: גלית שאול

עריכת לשון והבאת הקטלוג לדפוס: גניה דולב

עיצוב הקטלוג: שירה סופר

תרגום לאנגלית: מרים טליחמן,
מרים פיינברג ומוש (עמ' 18e-43e)
צילום: לאוניד פדרול קביטקובסקי

**התכנית "בר כוכבא - גיבור או אנרכיסט?"
מוקרנת בתערוכה באדיבות אורות, טלוויזיה יהודית**

עטיפה:

"בר-כוכבא" מאת ארתור שיק, פריז, צרפת,
1927. באדיבות אגודת ארתור שיק, ברלינגיים,
קליפורניה, ארצות-הברית

עמ' 6-7:

מחווה מאת ג'נייה ברגר לתפאורת ההצגה
"בר-כוכבא", תיאטרון "אהל", 1945.
אוסף ארכיון התיאטרון ע"ש יהודה גבאי
בספריית שער ציון - בית אריאלה

© כל הזכויות שמורות

למוזיאון ארץ-ישראל, תל-אביב

הדפסה: דפוס ע"ר

חש"ע"ו - 2016

בר־כוכבא או בר־כוזיבא?

הפולמוס סביב ההצגה
"בר־כוכבא" שהועלתה
בתיאטרון "אהל" בשנת 1945

מרדכי נאור

גילוי נאות ההצגה "בר־כוכבא" בתיאטרון "אוהל", שהועלתה בשנת 1945, הייתה הראשונה שבה צפיתי מעודי. הייתי בן 11, תלמיד כיתה ה' בבית־הספר העממי במושבה קטנה בשם גן יבנה, ששכנה כ־7 קילומטרים דרומית-מערבית לגדרה, מוקפת כפרים ערביים ומחנות צבא בריטיים. מנהלנו הנמרץ, ד"ר שלמה רוצקי, בישר לנו כי לאחר חג השבועות ניסע, תלמידי כיתות ד' וה', לצפות בהצגה "בר־כוכבא" בבית העם הגדול של המושבה רחובות. התכונה לקראת הנסיעה הייתה רבה. היא החלה בל"ג בעומר, כשבועיים וחצי לפי חג השבועות, והמורים שלנו הרחיבו את הדיבור על בר־כוכבא, על המרד שעמד בראשו, על

ד"ר מרדכי נאור הוא סופר וחוקר תולדות ארץ־ישראל

רבי עקיבא, ועד כמה שזכור לי לא עסקו בתוצאות הקשות של המרד. בריכותבא הוצג כגיבור קדמוני נערץ.

ביום ההצגה, שעוררה בכולנו התרגשות גדולה, נכונה לנו הרפתקה שראשיתה הייתה אכזבה: הובטח לנו שאוטובוס מיוחד ייקח את שתי הכיתות לרחובות ויחזירן לאחר ההצגה. האוטובוס היה צריך להגיע בשעה 11, למרות שההצגה עמדה להתחיל ב-3:30 אחר הצהריים, שכן מנהלנו סבר, וכך גם אמר, ש"מוטב להקדים בשלוש שעות מאשר לאחר בדיקה". אלא שהאוטובוס לא הגיע בגלל תקלה במנוע. היינו מאוכזבים. היחיד שהתאושש מיד היה ד"ר רוצקי, שפקד עלינו לרוץ לבתינו, להביא כובעים ובמידת האפשר גם מימיות, ובשעה 11 בדיוק יצאנו לדרך – 42 ילדים, מורה, שני מורים והמנהל – ברגל. המטרה הייתה להגיע לצומת, מרחק 6 ק"מ ממושבנתנו, ושם להמתין לאוטובוס מאסף שנסע מבאר טוביה לתל-אביב – דרך רחובות. לאחר שעה וחצי של צעידה מהירה הגענו לצומת. האוטובוס המאסף לא אָכזב, עצר, ולמרות שהיה חצי מלא, העלה את כולנו. הגענו לרחובות בשעה 2 ותפסנו את מקומותינו באולם לאחר חצי שעה. ישבנו בשורות האחרונות, אך הדבר רק הגדיל את התרגשותנו. סקרנו ממרום שורה 25 את כל האולם ואת המסך האדום שהסתיר את ההכנות להצגה שעתיד מעט תתחיל.

ההמתנה הארוכה הייתה כדאית, שכן ההצגה נראתה בעינינו כאגדה שהתגשמה. המסך נפתח ובמשך שתיים הופיעו גיבורים קדמונים ובראשם בריכותבא. נדמה היה לנו שהוא הגיע הישר מימים עברו. השחקן הראשי – רק לאחר שנים נודע לי ששמו היה יעקב כנעני – היה בדיוק כמו בריכותבא שהכרנו מן האגדות והשירים: גבוה, יפה תואר, לבוש בכנדי פאר ובעל קול רועם. את העלילה לא הבנו, אך זה לא היה חשוב. המעמד, התפאורות היפות והשחקנים שנכנסו לבמה ויצאו ממנה כל הזמן – עשו עלינו רושם רב. בסיום הצטרפנו למחיאות הכפיים הסוערות של הצופים, רובם ילדים. בלוח המודעות בכניסה לאולם ראינו, כי בערב תתקיים הצגה נוספת – למבוגרים.

למחרת, בבית-הספר, שוחחו אִתנו המורים על ההצגה וכולנו הסכמנו פה אחד, שזכינו לחוויה גדולה. את ערכו האמתי של המחזה "בריכותבא" לא

יכולנו כמובן להעריך. רק לאחר שנים למדתי לדעת, כי המחזה וההצגה על בימת ה"אהל" זכו לקבלת פנים מעורבת. ולכך יוקדשו הדברים בהמשך.

"מרד בר־כוכבא חי!" בסוף 1944, חודשים מספר לפני תום מלחמת־העולם השנייה, החליטה ועדת הרפרטואר של תיאטרון הפועלים "אהל", אחד ממוסדות התרבות של הסתדרות העובדים, להעלות על הבמה את המחזה "בר־כוכבא", שכתב הסופר והמשורר הצ'כי (ממוצא יהודי) ירוסלב ורכליצקי בשלהי המאה ה־19. מלאכת התרגום, שאליה נוסף גם עיבוד חופשי של המחזה, הוטלה על אברהם לוינסון – מנהל המרכז לתרבות של הסתדרות העובדים, שהיה גם סופר, מתרגם ופזמונאי (מיצירותיו: שיר הנוער העובד, "מסבלות גורל פרוע"; "אנחנו", הידוע במילותיו הראשונות "נבנה ארצנו ארץ מולדת" ועוד). מלאכת הבימוי נמסרה לבמאי הבית של ה"אהל", משה הלוי, התפאורות עוצבו בידי הציירת ג'ניה ברגר, והמוסיקה חוברת בידי ידידיה גורוכוב (לימים, אדמון) (איורים 1–2).

העלאת המחזה עוררה עניין רב. בעת ההיא לא הוצגו מחזות מקוריים רבים, ו"בר־כוכבא", למרות מוצאו הצ'כי, היה בעל חשיבות בשל עיבודו מרחיק־הלכת והפיכתו למחזה "משלנו". בנוסף, בני היישוב היהודי – מי יותר ומי פחות – ראו עצמם נתונים ב"מלחמת חופש" נגד המעצמה השולטת בארץ־ישראל, בריטניה הגדולה. זו הֵצרה את צעדי היישוב, אסרה על העלייה ותמכה בגלוי ברוב הערבי בארץ. ההשוואה בין מאבק של בר־כוכבא במעצמה השלטת בימיו, האימפריה הרומית, לבין מאבק היישוב לעצמאות התבקשה מאליה. אם לצרף לכך את העובדה, שהיו אלה השבועות האחרונים של מלחמת־העולם השנייה באירופה והיקף השואה כבר היה ידוע – הפתרון של הקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל נראה דחוף מתמיד, ומלחמת חופש בעבר הרחוק נגד אויב נורא שביקש לאבד את העם התאימה לשאיפות הנוכחיות של הציונות.

כבר לפני הצגת הבכורה, שנערכה ב־24 בפברואר 1945, ומיד לאחריה זכתה ההצגה לקבלת־פנים אוהדת. "המשקיף", עיתון התנועה

ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל

אהל אהל

תיאטרון בועלי ארץ-ישראל · WORKER'S THEATRE

תיאטרון „אדיסון” EDISON HALL

יום חמישי 19.4.45 הצגת ערב

בר־כוכבא BAR KOCHBA

על פי י. ורכליצקי בעבודו ותרגומו של א. לוינסון

ההתחלה בשעה 8.45 בערב

יום חמישי 19.4.45 הצגה יומית

בר־כוכבא

ההתחלה בשעה 3.30 אחה"צ

הכרטיסים שנמכרו להצגות „בר-כוכבא” 15.3.45
ונדחו מפאת האבל כוחם יפה להצגות 19.4.45

Tickets obtainable at the office S. Kahane
Tel. 9831 from 9-10 a. m. and 3-7 p. m.

כרטיסים נמכרים במשרד תיאטרוני ש. כהנא סל. 2831
משעה 9-1 לפנה"צ ר"צ-7 אחה"צ. ביום ההצגה משעה
10 להצגה היומית ומ"ל להצגת ערב עיי הקופה.

דפוס: משרד התיאטרון, תל-אביב

2 בעמוד זה: סצנה מתוך
ההצגה "בר־כוכבא", חאטרון
"אהל", 1945
אוסף המרכז הישראלי להיעוד
אמנויות הבמה, אוניברסיטת
תל־אביב

This page: A scene from
the play *Bar Kokhba*, the
Ohel Theater, 1945
Collection of the
Israeli Center for the
Documentation of the
Performing Arts, Tel Aviv
University

1 בעמוד ממול: כרוז ההצגה
"בר־כוכבא", חאטרון "אהל",
1945
אוסף המרכז הישראלי להיעוד
אמנויות הבמה, אוניברסיטת
תל־אביב

Opposite page: Poster for
the play *Bar Kokhba*, the
Ohel Theater, 1945
Collection of the
Israeli Center for the
Documentation of the
Performing Arts, Tel Aviv
University

הרוויזיוניסטית, הביא את דברי המתרגם והמעבד, אברהם לוינסון: "מטרת ההצגה היא לחנך את הנוער שלנו על האמונה והגבורה ולמסור את ירושת בר־כוכבא לדורות". מן העבר האחר של המפה הפוליטית, כתב ביטאון מפלגת השומר הצעיר, "משמר" (קודמו של "על המשמר"), מיד לאחר הצגת הבכורה: "השתלטותה של רומא על עמי המזרח בתקופה העתיקה מזכירה בעלילת המחזה את תעלולי הנאצים בימינו". העיתון המרכזי והנפוץ ביותר בארץ באותה תקופה, "דבר", ביקש "ללמוד לקח מכשולן מרד בר־כוכבא, שבא בגלל חוסר אחדות בישראל ופרוד בין העמים הקטנים".

הנה כי כן, ממעשי האבות הקדמונים יכולים בני-בניהם, המבקשים לשוב ולזכות בעצמאות שאבדה במרד בר־כוכבא, ללמוד כיצד לא לחזור על שגיאות העבר.

"דבר" לא הסתפק בכך. ארבעה ימים לפני הבכורה פורסם בעיתון מאמר הסבר גדול מאת הבמאי משה הלוי, שכלל בסיפא שלו את השורות הבאות, הנראות כמו המשך למשוואה "מעשה אבות – סימן לבנים": "מרד בר־כוכבא חי! חי עד היום הזה, אם כי בצורה של תחייה ובניין. אך הוא חי והוא המשך המרד של בר־כוכבא ורבי עקיבא. דגלם – דגלנו, וסימאאותיהם – סימאאותינו. והפעם לא ניכשל. נקום כעם ונחיה."

מבקרי התיאטרון הוזמנו להצגות, שנערכו בימים הראשונים של חודש מרס 1945, וביקורותיהם החלו להופיע ב־8 וב־9 בו. תוך ימים ספורים הוברר, שהמבקרים חלוקים בדעותיהם: מקצתם כתבו בחיוב מלא או חלקי על "בר־כוכבא" של ורכליצקי-לוינסון-הלוי, בעוד אחרים שפכו על ההצגה אש וגופרית.

המחייבים והנייטראליים: "ההצגה למופת"

ועד "עדיין לא נצחון שלם" ד"ר חיים גמזו, מבקר השנון ולפעמים גם האכזר של "הארץ", האיר פניו למחזה, אם כי היו לו גם כמה הערות ביקורתיות. ממאמרו עולה שהוא ערך מחקר משלו על מחזות, שבמרכזם עמדה דמותו של בר־כוכבא, וגילה כי לפני ורכליצקי ואחריו ניסו להתמודד עם הדמות כמה יוצרים ובהם שאל טשרניחובסקי,

3 בעמ' 152, 159-161:
מחזות מאת ג'ניה ברגר
לתבושות שחקני ההצגה
"בר־כוכבא", תיאטרון "אהל",
1945; ביניהם (בעמוד ממול,
מימין לשמאל): רבי יהושע בן-
חנניה, רבי עקיבא ובר־כוכבא
אוסף ארכיון התיאטרון
ע"ש יהודה גבאי בספריית
שער ציון – בית אריאלה
On pages 152, 159-161:
Sketches by Genia Berger
for the protagonists'
costumes of the play *Bar
Kokhba, Ohel Theater,*
1945; among them (on
opposite page, from
right to left): Rabbi
Yehoshua Ben Hananiah,
Rabbi Akiva and Bar
Kokhba Collection of the
Yehuda Gabai Theater
Archives and Beit Ariela,
Shaar Zion Library

יצחק למדן, יהודה לייב לנדא, אברהם גולדפאדן, דוד פינסקי ואלפרד נוסיג. את הבחירה במחזהו של ורכליזקי (1899) הצדיק, בראותו בו פואמה לירית יוצרת אווירה, שהמתרגם והמעבד לוינסון השכיל לנצל את זיקתה למאבק האקטואלי בארץ־ישראל, "אגב התרחקות קפדנית מטון של תעמלנות [תעמולה]". הוא הביא כדוגמה דו-שיח קצר בין רבי יהושע בן־חנניה לבין בר־כוכבא. איש הרוח קָבל: "אם ה' לא יבנה בית, שוא עמלו בוניו". על כך השיב לו בר־כוכבא: "רבי, אם אלוהים לא יבנה בית, יבנה אותו עמו המדוכא בלהט יסורים ואהבה!"

גמזו ציין לשבח את העובדה, שלוינסון התרחק בעיבודו מהמקור ששפע רגשנות ואפילו השמיט אזכור לרומן בין בר־כוכבא לאישה ששמה יהודית. בימת "אהל" רוממה את הגבורה והלאומיות.

שלושת הגיבורים הראשיים – בר־כוכבא (בגילומו של יעקב כנעני), רבי יהושע בן־חנניה (שמחה צחובל) ורבי עקיבא (זאב ברבן) – זכו מעטו של גמזו בעיקר למחמאות. על כנעני כתב: "כנעני מייצג כמה וכמה מתכונותיו החיוניות של הגיבור: ההופעה החיצונית והאון הפיסי הנם נכונים וטבעיים במקרה דנן", אם כי הוא חסר רוחניות של מנהיג. "תפיסת המשחק של 'בר־כוכבא' אצל כנעני היא במידה מסוימת לפי

פסלו היפה של גליצנשטיין", הוסיף. על צחובל כתב, כי היה השחקן הבולט על הבמה. זאב ברבן שיחק לדעתו בצורה אינטליגנטית, אך לא בלט במיוחד כמנהיגו הרוחני של המרד.

גמזו לא ראה בעין יפה את האלימות היתרה שהתחוללה על הבמה, לרבות אכזריותם של חיילי רומא. צוינה גם כוחניותו של ברכוכבא, שדחף את רבי אלעזר המודעי בחוזקה, וזה נפל ומת. "יש להפחית בהכאות ובדחיפות על הבמה", הוא מסכם. התפאורה (של ג'נייה ברגר) (איורים 3-4) והמוסיקה (של ידידיה גורוכוב) זכו למילותיו הטובות.

לעומת גמזו, שהיו לו שבחים בצד ביקורת, למבקר של "ידיעות אחרונות", א' אוריאל, היו כמעט אך ורק שבחים. הבמאי משה הלוי, לדעתו, החזיר עטרה ליושנה, והתיאטרון שב למקורותיו היהודיים, כפי שעשה בראשית דרכו בהצגה "ירמיהו" מאת סטפן צוויג. למרות אי-אלה פגמים כגון "הרוזן התיאטרלי" הנובע מיצירתו של ורכליצקי, סבר אוריאל כי "ברכוכבא" היא הצגה גרנדיוזית, היא גם הצגה נקייה, הצגה

4 מחוות מאת ג'נייה ברגר לתפאורת ההצגה "ברכוכבא", תיאטרון "אהל", 1945 אוסף ארכיון התיאטרון ע"ש יהודה גבאי בספריית שער ציון - בית אריאלה

Sketches by Genia Berger for the set of the play *Bar Kokhba*, *Ohel Theater*, 1945

Collection of the Yehuda Gabai Theater Archives and Beit Ariela, Shaar Zion Library

למופת." כל הלהקה עשתה לדעתו את מיטב המאמצים להעלות הצגה מעולה: "אין פלא שמאמצים אלה הוכתרו בהצלחה. יעקב כנעני הוא בר־כוכבא אנושי. ידע האמן להיזהר מרטוריקה ומפאתוס שבלוני." לשבחים מיוחדים זכה זאב ברבן, שגילם את רבי עקיבא: "ברבן מאשר בפעם המאה את ההגדרה שכבר זכה לה: אמן בעל עשרות מיתרים וקשת אחת – קשת האמת." על שחקנים אחרים נכתב בקיצור. לשבחים זכתה שושנה פרלמוטר, האישה היחידה על הבמה, שגילמה דמות של אם שכולה: "קולן של רבבות האמהות השכולות – מבר־כוכבא ועד ימינו – מדבר מגרונה." ולסיכום, היצירה המקורית אמנם די חלשה, אך תרגומו ועיבודו המצוינים של אברהם לוינסון סייעו לשפרה.

הערכה חיובית בעיקרה הייתה גם למבקר של "המשקיף", ר' חן, שסייג את ביקורתו והכתירה במילה "רשמים". לדעתו, העלאת מחזה היסטורי על תקופה רבת-הוד בתל־אביב המודרנית והרועשת אינה דבר פשוט, שהרי תל־אביב היא "עיר של קוראי עתוני ערב, לועסי שוקולדה

ופיסטוקים, ומרחוק מגיעים אל האולם צופרי האוטומובילים... קשה, קשה עד מאוד התפקיד לשחקן בעל-נפש: להינתק מהאספלט של חוצות תל-אביב ולהינשא בטיסה אחת לדורו של רבי עקיבא, להתמוג בלב ובנפש עם הספירה של לשכת הסנהדרין.

ר' חן סבור, כי אי אפשר להתעלם מההשוואה ההיסטורית בין ימי המרד ההוא לימינו אלה, והמאבק ב"ספר הלבן". ועם זאת, הוא משבח את המחבר והשחקנים שהצליחו להתגבר על מכשול האקטואליזציה והקהל אינו חש בה. לדעתו, הישגה הגדול ביותר של ההצגה, שדמויות גדולי העם מן העבר הוצגו בה תוך מתן הערכה וכבוד: "דמויות אלה עוררו רטט, הן נחצבו מלבבנו, מהאסוציאציות שלנו, ממעמקי המורשת, מדפי הגמרא, מבית המדרש." ההצגה אמנם לא חסרה ליקויים, לדעת המבקר, אך הוא הביע תקוותו כי רובם יתוקנו בהצגות הבאות (למשל, שימוש בביטויים מודרניים שאינם מתאימים לתקופת בר-כוכבא). סיכומו חיובי: "זהו הישג אמנותי ל'אהל', שנאבק עם מכשולים – ויכול להם."

אל המשבחים הצטרפה גם הביקורת בעיתון תנועת הנוער העובד, "במעלה". המבקר לא הזדהה בשמו וחתם בכינוי "צופה". הוא חייב את העלאת המחזה על הבימה משום ש"התקופה המתוארת בו קרובה מאוד ללב הדור שלנו הנאבק על שחרורו. טוב שאנו חוזרים אל התקופות ההיסטוריות שלנו, מהן נשאב כוח, בטחון ונחמה."

כמה מהמבקרים בחרו שלא לקבוע דעה פסוקה והסתפקו בכך הביאו פרטים על המחזה, תרגומו ועיבודו לעברית, הבימוי והמשחק; לעתים הוסיפו דעות בעד ונגד.

כך עשה ש' בר-מרדכי, המבקר של העיתון "הבוקר", ביטאון "החוגים האזרחיים" ומפלגת הציונים הכלליים, שהדגיש בראשית דבריו, כי התיאטרון עשה מאמץ עצום כדי "לספק את העין ואת האוזן". התפאורה היא בין היפות ביותר שנראו על הבמה העברית בשנים האחרונות: "זהו שיר, פואמה גדולה, על אחד שמרד – ונכשל, כי נכנס ללוע של הדרקון הרומאי." אלא שבפואמה הלירית הזו לא פועם "דופק תיאטרלי". המבקר מודה, שאולי זו בקשה מוגזמת, כי אחרי הכול, המעבד והבמאי ביקשו לפאר גיבורים מהעבר, תוך שהם רומזים למאורעות אקטואליים.

המבקר סבור שההצגה, בסופו של דבר טובה, אך לדעתו יש לה בעיה, האופיינית לדרך שבה צועד התיאטרון העברי: יש בה יותר מדי רדיפה אחרי היופי החיצוני. "בר־כוכבא" על הבימה התל־אביבית היא בהחלט שיא, אבל אין להכחיש שמדובר ב"מסכת מדברת" או "עלילה בתמונות": "השחקן בטל בה לחלוטין... זוהי לא הרכבת התיאטרלית שבה רצינו לנסוע. אנו רצינו בתיאטרון שהוא תיאטרון, בטקסט שיש בו חיים ומאבק לחיים, שיש בו בעיות של ממש. במשפטים שאינם דורשים התעמלות שכלית מתמדת כדי לנחש למה מרמז המחבר." בר־מרדכי גם סבור, כי אי אפשר להתעלם מן העובדה שהמרד נכשל וכי מילים כגון "גירוש העריץ" ומילות התברבות אחרות במהלך ההצגה אינן במקומן.

בעיתון "פלשתיין פוסט" בשפה האנגלית פתח המבקר שלא חתם בשמו בקביעה, כי תיאטרון "אהל" היה נאמן לעצמו בהעלאת מחזה היסטורי-יהודי, כיוון שהוא הולך בדרך זו מאז הקמתו, זה עשרים שנה. הבמאי משה הלוי, כמי שהתנסה בדרמות היסטוריות, הצליח במשימתו גם הפעם, תוך שהוא נעזר בתפאורתיה של ג'ניה ברגר, שהוגדרו בפי המבקר "מונומנטליות". התוצאה היא, אמנם, לא הצגה גדולה, אך היא בהחלט ראויה לצפייה בשל חשיבותו ההיסטורית של מרד בר־כוכבא ותוצאותיו. השחקן הראשי, יעקב כנעני, מרשים בהחלט, אבל דומה שלא תמיד יש לו טקסטים מתאימים. רבי עקיבא, נביא המרד בגילומו של זאב ברבן, היה חיוור. מילות שבח היו למבקר על משחקו של שמחה צחובל, שגילם את דמותו של רבי יהושע בן־חנניה, ה"דיפלומט" של בר־כוכבא למגעים עם הרומאים, וכן הוא שיבח את משחקם של מאיר מרגלית ושושנה פרלמוטר.

ביקורת "מעורבת" הופיעה גם בשבועון "הפועל הצעיר", ביטאונה של מפא"י, המפלגה הגדולה ביותר בארץ באותה עת. כתב אותה הסופר והמבקר נתן גרינבלט, ששאל בתחילת מאמרו: "הנמלט המחזה 'בר־כוכבא' שנכתב על־ידי אמן צ'כי, עובד בידי סופר עברי והוצג על־ידי במאי עברי – מכשולון? לא נחטא לאמת אם נאמר, כי עם כל הצלחת הצגה זו ב'אהל' – עדיין לא הגיעו השותפים לה לידי נצחון שלם. הצגה כמו 'בר־כוכבא' מבחן רב הוא לתיאטרון העברי, ואם עומדים בו למחצה ושליש – אין לזלזל בכך."

גרינבלט סבור כי השימוש בשפה מודרנית והרמזים לאירועים אקטואליים אינם תורמים להצגה. לדעתו, רוב השחקנים ממלאים את תפקידם בצורה מניחה את הדעת. על יעקב כנעני הוא כתב: "בבר־כוכבא של כנעני אין משום הוד מלכות. לעומת זאת נושמת אישיותו גבורה". להצגה כולה הוא מתייחס כליצירה מקורית עברית, למרות שורשיה הצ'כיים: "יש כאן מזיגה של כוחות ואידיאות, שנתגלמה בהצגה מרהיבה את העין. ואין זה דבר קטן. לעומת כל מיני גישושים ותעיות בשדות זרים ובחומר זר – טוב לראות מחזה עברי היסטורי בעל רמה ודינמיות בימתית שוקקת."

השוללים: "אמנות מסופקת" ארבע ביקורות

קטלו את ההצגה. בראש השוללים התייצבה המשוררת לאה גולדברג בעיתון "משמר", שהרבתה לכתובת ביקורות תיאטרון – מאז אמצע שנות ה־30 ב"דבר", ומאז הקמת "משמר" – בעיתון זה.

בראשית דבריה הביעה גולדברג תמיהה על דרכו הרעיונית של ה"אהל": "זה כמה שנים עמדנו נדהמים ושאלנו את עצמנו: מהי דרכו הסוציאליסטית המיוחדת של תיאטרון פועלים זה?" הפעם – הוסיפה המבקרת – "עולה השאלה שבעתיים ונשאלת לא בתמיהה אלא גם בכאב רב". לדעתה, אזכור המרד של בר־כוכבא תוך רמזים עבים ל"מרד" של היישוב היהודי ב"ממשלת הזדון והרשע" הנוכחית (הבריטים) מוליך למקומות מסוכנים, "והוא מעורר – בעיקר בנוער – תשוקות ו הצדקת דברים שאין אנחנו חפצים בהם" (הפיזור במקור). בדברים אחרונים אלה התכוונה הכותבת, קרוב לוודאי, למאבק הפנימי שהיה באותם ימים בין רוב היישוב, ההנהגה וההגנה לבין ארגוני המחתרת אצ"ל ולח"י, שקראו ל"מרד" בשלטון הבריטי.

אשר להצגה עצמה – גם עליה הייתה לגולדברג ביקורת נוקבת. לדעתה, הטקסט השירי בחלקו הגדול לא הוגש בצורה נכונה על־ידי השחקנים. יעקב כנעני, המגלם את דמותו של בר־כוכבא, הוא ייצוגי בהופעתו ורום קומתו תורם לרושם של גבורה. אלא שהן הוא והן השחקנים האחרים "אינם משחקים אלא מופיעים כמסכות רפרזנטטיביות... הם מדקלמים דקלום בלתי פוסק. אי אפשר לנתח לחוד את משחקם של האנשים, לפי

שנותר הרושם שאיננו. "רק את שמחה צחובל, בתפקיד רבי חנניה היא מזכירה לטובה: "הוא מהלך כאדם חי בין מסכות. יש לו הדרת כבוד אנושית, מחשבה, צער, חכמה עצובה, דיבור מתון...". ולבסוף שאלה רטורית: "יצאנו מן התיאטרון, חשבנו הרבה על העבודה והשקידה שהושקעו במחזה, על האמצעים החומריים. האומנם מפצה הסך הכל על כל אלה?"

מבקרו של העיתון "דבר", המשורר עזרא זוסמן, אף הוא לא רווה נחת מן ההצגה. בתחילת ביקורתו הוא הביע פליאה על הצורך לנדוד לשדות זרים על מנת להביא משם מחזה בנושא יהודי. על ורכליצקי כתב: "הוא היה ודאי מחסידי האומות שנתעורר לצרת ישראל, אך לפי כל הסימנים היה דרמטורג בינוני, שהנושא העצום לא היה לפי כוחותיו." התוצאה, כפי שהיא באה לידי ביטוי על בימת ה"אהל", אינה מניחה את הדעת, "ואף לאחר שהושקע כשרון בהצגה, הרי חסר בה העיקר: חסרה דרמה עברית. פרקי עבר רחוק הועלו בתפאורות נאות ולצלילי מוסיקה באופן כרונולוגי, תוך ניצול של חומר עובדתי ואגדתי, אך ללא אידיאה דרמטית פנימית, המעלה את החומר לדרגה רוחנית... ביקשנו סימן לטראגיות, לחומרת הגורל, לבשורת הזמנים – במבנה הבמה, בריתמוס, בכל האמצעים האמנותיים, ולא מצאנו." לדעתו, אין לבוא בטענות אל השחקנים, שלא ניתן להם הכוח "להכניס רוח חיים לתוך תפקידים מקופחים ודלים". דווקא בר־כוכבא מקבל אצלו ציון סביר, שכן לפי המקורות לא הייתה בו רוחניות רבה, וכך מגלם אותו יעקב כנעני. ובסיכום, ההצגה לא התעלתה ונותרה ברמה של "אמנות מסופקת", לדבריו.

מרגוט קלאוזנר, אשת תרבות מרכזית שכתבה ביקורות בשבועון "התנועה לאחדות העבודה", קבעה שההצגה נכשלה, לא מפני שהבמאי והשחקנים לא התאמצו דיים, אלא משום שהמחזה לא התעלה לרמה הנאותה. השאלה הגדולה שלא קיבלה מענה: "האם יש בכוחו של תיאור מומנט היסטורי גרידא ליצור דרמה?" לא נראתה לקלאוזנר גם תפיסת המעבד והבמאי, שכל היהודים שהופיעו על הבמה כולם טובים וזקופי קומה, ואילו הגויים כולם "הדיוטות". חסרה לה גם התקווה, שכן מרד בר־כוכבא לא הותיר תקווה לעם אלא הרס וחורבן. "כלום יכולים אנו למשוך את הנוער שלנו לאיזו שהיא הקרבה לאומית אם איננו נותנים

בלבו לפחות את תקוות הנצחון? וזה בשעה שבחורינו עברו את שער טיטוס ברומא?" (אזכור אירוע מסעיר מהימים ההם: חיילים יהודים, שלחמו במסגרת הצבא הבריטי, ערכו מעין מסדר ניצחון לפני שער טיטוס ברומא). סיכומה של קלאוזנר חד וברור: "יש להצטער על שעמל כה רב הושקע במחזה ולא בא על שכרו."

ואחרון לא חביב (מבחינת יחסו ל"בר־כוכבא"...) היה ד"ר עזריאל קרליבך, עיתונאי, עורך "ידיעות אחרונות" (ומ־1948 – "מעריב") ופרשן צבאי של מהלכי מלחמת־העולם השנייה של "הצופה". במאמר ארוך ב"הצופה", שלא היה ביקורת תיאטרון אלא יותר הרהורים סביב מרד בר־כוכבא והשוואתו ל"מרד" של ימיו, הפגין קרליבך גישה פציפיסטית ברוח "ישראל סבא", שלא הכוח עיקר אלא הרוח היהודית. בתחילת מאמרו הציקה לו העובדה שהיה צריך ל"ייבא" דרמה היסטורית: "איזו ארץ משונה אנו בונים לעצמנו: האוטובוסים וסכיני הגילוח – יהודיים בהחלט, על טהרת העבריות, אך כשבאים להציג את רבי עקיבא – הוא גויי, גויי בהחלט."

גם על ורכליצקי לא היו לו מחמאות. קרליבך סבר, שהוא לא תרם יותר מדי לספרות הצ'כית והעולמית. הוא אף גילה, כי שמו המקורי של ורכליצקי היה שם יהודי, אמיל פריד, שהחליף כאשר רצה להתערות בתרבות הצ'כית, "ובשמו החדש הציף את הספרות הצ'כית המודרנית הצעירה בלמעלה ממאה כרכים, רובם ככולם העתקות גרוועות מיצירותיהן של ספרויות יותר מבוגרות – סחב קצת מגתה, קצת מויקטור הוגו, קצת מן האיטלקים הגדולים, ואף לא מאס באנגלים." אף על העיבוד של לוינסון שפך קרליבך את חמתו. הוא הביא דוגמה לדיונים בסנהדרין, כפי שהם מובאים בהצגה, וציטט כמה ביטויים: "בגידה", "למות או לנצח", "איבוד לדעת", "נבלה, שערוריה, שקר וכזב, רכילות". האם אלה ביטויים המתאימים לדיוני הסנהדרין? תמה.

קרליבך שלל את תפיסת המעבד והבמאי, לפיה כל מה שרצו בר־כוכבא והחכמים שהקיפו אותו היה "לנצח או למות". גיבור המרד, בר־כוכבא, הוצג כמו כל גיבור אחר בהיסטוריה – מווילהלם טל עד הפרטיזונים בתקופת מלחמת־העולם השנייה – חף מכל שמץ של יהודיות. אף

ההפרזה בכוחו של הנשק לפתור כל משבר, כפי שהדבר מועלה בהצגה, לא נראתה בעיניו. לדעתו, יותר מכולם לוקה בהפרזה זו החלש דווקא, "המתגבר על ידיעת חולשתו ועל תסביך הנחיתות שלו כשהוא אוזן בנשק". קרליבך סבור כי גם בארץ-ישראל, בעצם אותם ימים שבהם הועלתה ההצגה, "הנוער שלנו מתלהב מכוח הנשק והוא נוטה בטעות לחשוב, שנשק משנה את פני העולם ואת ערכו של האדם." לדעתו, זוהי תכונה "גויית", שאינה יאה ליהודים. כדי להצדיקה נערך בארץ חיפוש אחר דמויות בהיסטוריה היהודית, שנראות יותר כ"גויות", ולעומת זאת נשללו דמויות שהן "יהודיות" מדי, וכך הגיעו ב"אהל" לבר-כוכבא, שהוא – לתפיסתו של קרליבך – "כולו על טהרת הגויות". אף רבי עקיבא לדבריו מגויס להיות פרטיון, שסיסמתו היא "רק כך" (סיסמת האצ"ל...). המאמר נחתם באותה הרוח, שממנה עולה שההצגה פסולה משום שהיא מסוכנת, בעיקר לנוער: "מן הבמה נשמעות יריות שכולן, כמוכן 'מוצדקות'... נוער המאזין להן מבלי שמסבירים לו את ההבדלים [בין אז להיום] – דרכו מוכרחה להוביל אותו אל קבוצות הטרור [אצ"ל ולח"י]. כיצד נתפלא עליהם, על הנערים הללו, אחר המעשה, וכיצד נתרגש על תלמידי-תלמידיו של בר כוזיבא כזה?" את דעתו על בר-כוכבא הבהיר הכותב בשם שנקט: לא בר-כוכבא אלא בר כוזיבא...

הדי הפולמוס בין המחייבים את ההצגה לשולליה לא הגיעו כנראה אל אוזני הציבור הרחב. זה הצביע ברגליו ומילא את האולמות שבהם הועלתה. יתר על כן, היא נתקבלה עד מהרה כפרק היסטורי הרואי שראוי להנחילו לדור הצעיר. סייע בכך, ללא ספק, המבקר של "ידיעות האחרונות", א' אריאל, שבמילות הסיום של ביקורתו כתב: "יש בהצגה זו שיעור עליון בידיעת המולדת. ירשמו לעצמם מורינו: התלמידים חייבים לראות את 'בר-כוכבא'. זהו מניפסט עבור הנוער!"

וזה מחזיר אותנו לתחילת המאמר ואל החלטתו של מנהלנו, ד"ר רוצקי, לקחתנו – אפילו בהליכה ברגל – אל ההצגה. אנחנו היינו בין המחייבים והצטרפנו בסוף ההצגה לתשואות הרמות.